

ZDUŃSKA WOLA זדונסקה וולה

האזכורים הראשונים ליהודי זדונסקה וולה מגיעים עוד משנת 1788. ברבע הראשון של המאה ה"ט כבר שהיה קיים מזה כמה מאות בשנים הפך למרכז תעשייה חשוב, בעיקר של תעשיית הטקסטיל, מה שאושר במועד הענק זכויות עירוניות בידי הקיסר אלכסנדר הראשון לבית רומנוב. סיעף 5 בצו ההקמה של העיר משנת 1825 נוגע במלואו לאוכלוסיה היהודית. צו זה הגדיר במדוייק את קו ההתיישבות של היהודים – רחובות סטפן ואוגרודובה דאז וכיכר ליד השוק (שם התקיים כבר בית כנסת משך שנתיים). אושרה גם השמירה על נכסי הנדל"ן שהיו בבעלות היהודים תושבי זדונסקה וולה עוד לפני הוצאת הצו. עבור האוכלוסיה היהודית הותווה תפקיד של תעשיינים, בעלי מלאכה וסוחרים. האציל מבעלי העיר חוייב להעביר חלקה לפתיח בית עלמין יהודי – לשימוש תמידי חינם. נקבע כי מספר היהודים לא יעלה על 1/10 יחסית לאוכלוסיה הנוצרית.

ב-1828 הוקמה הקהילה היהודית בזדונסקה וולה (בשנתיים הראשונות היא הייתה כפופה לקהילה היהודית בלאסק), והיא איגדה את היהודים המתגוררים בעיר ובכפרים הסובבים. ב-1858 בית הכנסת הבנוי עץ הוחלף בזה הבנוי אבן, והוא עבר שינויים ושיפוצים בשלהי המאה ה"ט ונחרב על ידי הגרמנים בשואה. ב-1939 הקהילה היהודית העסיקה 12 פקידים והרבנות הורכבה מרב ראשי וארבעה רבנים עוזרים, וכן, בין השאר 4 שוחטים וחזן אחד. להרכב רכוש הקהילה נכנסו: בית הכנסת הגדול, בית תפילה, מקוואות, בתי מטבחים כשרים לעופות, בית פרטי, בית עלמין, בית טהרה וכן השטחים הסמוכים לבית הכנסת.

בראשית המאה ה"כ החלה ההקמה של בתי ספר יהודיים כלליים בזדונסקה וולה. אסתר לנץ, שמוצאה בלבוב, ניהלה את בית הספר היהודי שוקם ב-1926 והיה ממוקם בפארק העירוני. בבית ספר זה לימד בין השאר אליעזר קפלן, לימים שר האוצר הראשון של מדינת ישראל. נוסד גם ביה"ס הדתי תלמוד-תורה, שבו בשנת 1925 למדו 250 בנים. בתקופה שבין המלחמות נתקיים גם ביה"ס הדתי לבנות בית יעקב.

הצבור היהודי בזדונסקה וולה הגדל במהירות מנה 6000 בני אדם לקראת ראשית המאה ה"כ (כ-30 אחוז מכלל האוכלוסיה), וערב מלחמת העולם השנייה חצה את רף ה-8500 בני אדם (48 אחוזים). בתקופה שבין מלחמות העולם, היהודים שמספרם בכלל האוכלוסיה נע בין 36-38 אחוזים (8300 בני אדם ב-1939) הובילו בחיי הכלכלה והמשק בעיר כסוחרים, בעלי מלאכה ותעשיינים.

בסתיו 1939 העיר נמצאה בגבולות "ארץ הווארטה" שהתווה היטלר, וסופחה אל שטחי הרייך. קרוב לוודאי שכמה מאות בני אדם נסו אל שטחי הגנראל גוברנמן והלאה, מזרחה. מספר בלתי מוזהה של יהודים גורשו למחנות עבודה. באותה התקופה ממש לזדונסקה וולה הגיעו כ-3000 פליטים יהודים משייראדז, פאביאניצה, קאליש, פודדמביצה, שאדק, ווידאבה, בוז'נין, קלונובה, מאיאצ'ביצה וישובים אחרים. כתוצאה מתהליכים אלה מספר היהודים המתגוררים בעיר גדל ונע סביב 10-12 אלף בני אדם בשנים 1941-1942, וזה הפך את זדונסקה וולה לאחת הערים היהודיות הגדולות ב"ארץ הווארטה".

ההכנות להקמת הגטו נערכו כבר מהימים הראשונים של הכיבוש הגרמני. אין יודעים את התאריך המדוייק של הקמתו. הדבר התרחש ודאי במאי או ביוני 1940. הגטו הוקם בצדו המערבי והדרומי של כיכר החירות – 5 שערים ששטרי משטרת הסדר היהודית שמרו עליהם מבפנים, וצוותי השופוליציאי הגרמנית מבחוץ, הובילו אל הגטו. בדומה לגטאות אחרים, הגרמנים מינו בגטו בזדונסקה וולה יודנראט. ליושב הראש מונה ד"ר יעקב למברג. בשנת 1940 הוא הקים חווה חקלאית ברחוב אוגרודובה (מה שכונה Ackerbaufarm) וזו סיפקה לתושבי הגטו ירקות וחלב. בחווה הועסקו בני נוער בגילאי 17-21 (קרוב ל-50 בני אדם). מלבד זאת אסירי הגטו הסגור עבדו בהקמת התבצרויות באיצטדיון העירוני. חלק מהאנשים עבדו מחוץ לשטח הגטו, לדוגמא בכריית הגומא בסביבות יער המכונה פופרוצקי. לחיסול הגטו בזדונסקה וולה קדמה סגרגציה (סלקציה) שנערכה בסוף יוני 1940 ושילוחם של קרוב ל-400 בני אדם לגטו לודג' (היו אלה בעיקר בעלי מלאכה). בסוף אוגוסט הגרמנים גירשו למעלה מ-8000 אסירי הגטו למחנה ההשמדה בחלמנו שעל נהר הנר, וקרוב ל-1000 בני אדם ברכבת לגטו לודג'.

בית העלמין היהודי בזדונסקה וולה הוקם מיד לאחר הקמתה של העיר, ברחוב קאצ'ה דהיום, מערבית לעיר, על חלקה בשטח של 2 הקטרים. המצבות המזוהות העתיקות ביותר מגיעות מ-1832, והקבורה האחרונה נערכה בו ב-1964.

כעת בית העלמין לא משמש לצרכי קבורה. בית העלמין ניזוק קשות בידי הגרמנים במהלך השואה, ההרס נמשך והתרחב גם לאחר 1945.

בבית העלמין המגודר, שצומחים בו לרוב עצים ישנים, נשתמרו קרוב ל-3000 מצבות, מחציתן הופלו או שהינן שבורות. המצבות, המגיעות משלהי המאה הי"ט וראשית הכ' הן עשויות אבן חול, גרניט, אבן גיר, כמה מהן כוללות קטעי שיש לבן. הכיתובים עליהן הם בעברית, יידיש, פולנית, רוסית וגרמנית. בשנת 1994, במקום בו נמצא קבר המונים שבו טמונים 200 קרבנות השואה שנרצחו על ידי הגרמנים במהלך חיסולו של הגטו, הוקם יד זיכרון ליהודי זדונסקה וולה, קרבנות השואה. בשנת 2007 נבנה שער כניסה חדש, שהוא העתק מדוייק של השער הישן, הראשון – תלויים עליו שלטי מידע, המתארים בקצרה את תולדות בית העלמין (עם טקסט בשפה הפולנית, האנגלית, העברית והיידיש). כעת בית העלמין שעבר עבודות סדר נמצא בטיפולם של אגודת "יחד" להסטוריה, ארגון יוצאי זדונסקה וולה בישראל, שלטונות העיר ומוזיאון לתולדות העיר זדונסקה וולה. יום פתוח נערך בבית העלמין מאז 2010.